

УДК 82-1=112.2.09(477.85=411.16) "192/193"

«ЧОТИРИ МОВИ УЖИВАЮТЬСЯ ВКУПІ, ГОЛУБЛЯТЬ ПОВІТРЯ»: МОВНІ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ У ЛІРИЦІ РОЗИ АУСЛЕНДЕР

Ольга КРАВЧУК

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури,
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна,
e-mail: kravchuk@gedankendach.org*

Мультикультурність Буковини у міжвоєнний період справила значний вплив на творчість буковинських авторів, у творах яких часто відчувається вплив інших мов та трапляються різні мовні запозичення. Це можна добре простежити й на прикладі поетичних текстів німецькомовної єврейської авторки з Чернівців Рози Ауслендер. У її ліричних творах знаходимо чимало мовних інтерференцій, зокрема, найчастіше – з гебрійської. Прикладами цього є вірші «Шабат» («Sabbath»), «Йом Кіпур» («Jom Kipur»), «Le Chaim» («Лехаїм») та ін. У ліриці поетеси знаходимо також мовні інтерференції з румунської та російської мов. Насамперед це вірші, у яких Р. Ауслендер описує рідний край: «Буковина III» («Bukowina III»), «Село Неділя» («Das Dorf Sonntag»), «Якобени» («Jakobeni»), «Село на Буковині» («Dorf in der Bukowina»). Лірика Р. Ауслендер є гарним прикладом впливу багатонаціональних культур Буковини на митців, які розпочали тут свій життєвий та творчий шлях.

Ключові слова: Роза Ауслендер, німецькомовна література Буковини, мультикультурність, мовні інтерференції.

Буковина до Другої світової війни була уособленням мирного співіснування різних націй, платформою для культурного обміну. Українці, румуни, поляки, німці, угорці, євреї проживали пліч-о-пліч, поралися зі своїми щоденними турботами, намагаючись бути Заходом на Сході, себто стояти під знаком культури. У Чернівцях на початку ХХ століття представники найпоширеніших націй заснували свої власні народні доми: німці збирались у Німецькому домі, українці – у «Народному домі», поляки – у «Домі польському», румуни у – «Палацул націонал», а євреї у – Єврейському національному домі [3, 128]. Місцеві газети також приділяли певну увагу міжкультурним зв'язкам, знайомлячи читача із творами німецьких, румунських, єврейських, українських авторів, вміщувала рецензії на книжки та театральні спектаклі. Тогочасна багатомовна атмосфера та буковинський ландшафт стали джерелом натхнення для багатьох місцевих письменників.

Зокрема, Манес Шпербер, який виріс неподалік від Буковини, у галицькому містечку на Пруті, де була схожа мовна ситуація, писав у своїх спогадах про дитинство: «Мені завжди потрібно було зорієнтуватись між українською, польською, німецькою,

ідиш та івритом.[...] Wasser, вода, Majim означали те саме, що й aqua, eau і water. Але вже дуже швидко я зрозумів, що кожне з цих слів викликає у мене іншу реакцію. Так, слов'янська вода ще до сьогодні для мене це рідина, яку черпають з криниці, єврейська Majim витікає з джерела, а німецька Wasser тече з крану» [9, 58].

Завдяки феномену багатомовності буковинські автори були знайомі із культурою інших націй, часом навіть писали власні твори декількома мовами. Наприклад, перші твори Юрія Федьковича та Ольги Кобилянської з'явилися німецькою мовою, і лише згодом ці автори починають писати українською. І. Калінчук писав німецькою та румунською мовами, а М. Вінклер – німецькою та гебрійською. У міжвоєнний період плідною була також перекладацька діяльність німецькомовних авторів. Так, Маргул-Шпербер одним із перших переклав на німецьку «Каліграми» Аполіннера та «Безплідну землю» Томаса Стерна Еліота. Іммануель Вайсглас переклав німецькою мовою твори національного румунського поета Міхая Емінеску та румунською обидві частини «Фауста» Йогана Фольфганга Гете. Перекладацька спадщина Пауля Целана налічує численні переклади на німецьку з румунської, французької, російської, англійської, португальської та італійської мов.

Більшість творців чернівецької німецькомовної літератури мали єврейське походження. До її старшої генерації, яку виплекала мультикультурна атмосфера Чернівців, належить й Роза Ауслендер. Підтвердження цього знаходимо в її автобіографічному есе «Все може бути мотивом» (1971), у якому авторка шукала відповідь на запитання: «Чому я пишу? Можливо, тому, що я з'явилася на світ у Чернівцях, тому, що світ прийшов до мене у Чернівцях. Той неповторний пейзаж. Особливі люди. Легенди і міфи витали у повітрі, ними просто дихали. Чотиримовні Чернівці були містом муз, яке давало притулок багатьом художникам, поетам, любителям мистецтва, літератури і філософії» [1, 318]. Мультикультурність Буковини, де поетеса провела чверть свого життя, є для неї джерелом, з якого вона черпала натхнення та сили для своєї творчості. Свідчення цього знаходимо у її ліриці у вигляді мовних інтерференцій з мов, які були поширені на Буковині: гебрійської, румунської, російської. У ліриці Р. Ауслендер також наявні інтерференції з англійської мови, оскільки поетеса провела багато років у США і навіть у певний період свого життя писала вірші тільки англійською мовою. Дослідники творчості Р. Ауслендер наголошували, що багатомовність авторки відіграє значну роль у її творчості. Мартін А. Гайнц назвав три сфери можливих інтерпретацій, по-перше, це зміна мови, перекладацька діяльність поетеси, а також вплив краю, де народилась Р. Ауслендер [7, 162]. Багатомовне оточення у різні періоди життя сильно вплинуло на Р. Ауслендер. Можна простежувати, як поетеса під цим прямим та уявним впливом, використовувала мовні інтерференції.

У ліриці Р. Ауслендер знаходимо впливи гебрійської мови. Авторка виросла у майже взірцевій єврейській сім'ї. Її батько Зігмунд Шерцер народився в Садагурі, одному з найважливіших центрів хасидизму і виховувався при дворі садагурського «вундерраббі» в ортодоксальному дусі. Він часто розповідав маленькій Розі містичні хасидські історії, які назавжди закарбувались у пам'яті поетеси. Проте батько поетеси обрав світську професію і навіть вважався вільнодумцем. Варто зауважити, що незва-

жаючи на асиміляцію, у будинку Ауслендер завжди дотримувалися найважливіших правил таких єврейських традицій як кошерна їжа, вшанування суботи та святкування єврейських свят [8, 48]. Тому серед поезій Р. Ауслендер ми можемо знайти низку віршів, у яких тематизуються єврейські свята: «Суккот» («Sukkoth»), «Шаббат» («Sabbath»), «Шаббат II» («Sabbat II»), «Йом Кіпур» («Jom Kippur») чи коротко згадуються: «Садагурський Хасид» («Sadagorer Chassid»), «Лехаїм» («Le Chaim»), «Садагура» («Sadagora»), «Свічки» («Kerzen»).

У вірші «Йом Кіпур» поетеса описала Судний день, який є одним із найважливіших єврейських свят – день прощення та посту. Його відзначають десятого числа місяця Тішрей і він є одним із «десяти днів покаяння», які розпочинаються одразу ж після Рош-га-Шани (єврейський Новий рік). У цей день просять прощення не лише за гріхи, які були скоєні проти Творця, а й стосовно ближнього. Це день, коли стає зрозуміло, чи Вищий суд на небесах почув молитву про прощення. На Йом Кіпур читають книгу Йони, в якій описано історію, що трапилася з пророком Йоною, коли Бог послав його повернути на правильний шлях жителів міста Ніневії. Проте Йона ослушався наказу Бога та вирішив сховатися на кораблі, сподіваючись, що так Бог не знайде його. Через деякий час на морі розпочався сильний шторм, який вселив страх у серця моряків. Моряки здогадалися, що причиною їх біди є Йона, щоб врятуватися вони викидають його за борт. У вірші знаходимо коротку згадку про цю притчу: «Ковчег зі страху» [4, 266]. Отже, бачимо, що Р. Ауслендер дуже добре обізнана із традиціями святкування цього свята і знає, яку книгу читають у цей день у синагозі.

Особливе місце у циклі релігійних свят іудаїзму займає Шабат, тому у творчості Р. Ауслендер знаходимо також вірші, у яких поетеса імпліцитно чи експліцитно звернула до теми святкування Шабату та використала при цьому мовні інтерференції з гебрійської. Серед них у першу чергу варто назвати – «Шабат» («Sabbat»), «Шабат I» («Sabbat I»), «Шабат II» («Sabbat II»), «Свічки» («Kerzen»). У вірші «Шабат» знаходимо лише одне слово з гебрійської «Ruch» («ruach»), яке наявне у Старому Заповіті і здебільшого перекладається як дух: «Я вдихаю дух і супокій/ Шабату / у не круглий кімнаті/ власної камери» [5, 62]. В іншому вірші «Шабат I» («Sabbat I») поетеса навіть ставить під сумнів святкування Шабату як символу надії: «Коли Шабат / запитую // завжди/ на небі // тут Раббі / тут коли // Шалом / бубонить він/ і ще пару гебрійських слів / Я не розумію їх» [6, 95]. У цьому вірші є ще одне гебрійське поняття – «Шалом», що може мати декілька значень та вживається сьогодні здебільшого як форма вітання серед євреїв. Інтерференції з гебрійської мови у ліриці Р. Ауслендер є маркерами її духовного світу, які залишилися їй у спадок від батька.

У поезіях Р. Ауслендер також трапляються інтерференції з румунської мови. Найбільше їх у віршах збірки «Сліпе літо», у текстах, які були написані в кінці 50-х на початку 60-х років. Це передусім поезії, у яких поетеса описувала буковинські реалії, використала багато топонімів – Чернівці, Буковина, Роша, Цецино, Карпати, Прут, Якобени, Рареу, Дорна-Ватра. І хоча авторка назвала реальні місцевості, річки та гори, дуже часто її спогади є розмитими. Здебільшого це утопічні місця її батьківщини, де переплетено минуле зі сьогоденням як у вірші «Село Неділя» («Das Dorf Sonntag») [4,

316]. Вже сама назва села Неділя вказує на те, що йдеться про уявне місце. Поетеса використала у назві два виміри: хронологічний (неділя як сьомий день тижня у християнській релігії або як перший день тижня в іудаїзмі) та топографічний (село Неділя – фіктивний топос). У першій строфі авторка змінила назву села і назвала його Думініка. *Duminičă* перекладається з румунської мови як неділя. Зміну назви можна пояснити тим, що село у цьому вірші уособлює Буковину, яка після Першої світової війни належала Румунії. Варто зазначити, що у назві вірша Р. Ауслендер зберегла німецьку назву села, підкреслюючи цим важливість німецького аспекту для ліричного Я. В останніх рядках вірша помічаємо ще одне запозичення з румунської мови – «*Doinas*» (пісня). Дойна – пісня, яку співають у скрутну хвилину, за сумних обставин. Поетеса описала, як пастухи «вирізають» ці пісні на своїх сопілках, вказуючи цим на матеріалізацію утопії.

Мовні інтерференції з румунської знаходимо у вірші «Прут» («*Pruth*»). У цій поезії авторка поринула у спогади про свою батьківщину, ведучи діалог з минулим. Вона ніби пливе річкою та споглядає рідні для неї пейзажі. Під час уявної подорожі Буковиною у пам'яті поетеси виринає образ кукурудзяних полів. Цікаво, що авторка використала словосполучення «*Kukuruzfelder*», хоча німецькою кукурудза перекладається як «*Mais*». *Kukuruz* є запозиченням з румунської мови. За звучанням це слово близьке до українського «кукурудза» чи російського «кукуруза». На території Буковини кукурудза є однією з найпоширеніших аграрних культур, а тому влітку всюди можна побачити безкраї кукурудзяні поля. Цю мовну інтерференцію Р. Ауслендер використала в друге у вірші «Буковина III» («*Bukowina III*»):

Grüne Mutter	Зелена матінка
Bukowina	Буковина
Schmetterlinge im Haar	Метелики у волоссі
Trink	Пий
sagt die Sonne	каже сонце
rote Melonenmilch	рожеве молозиво кавунів
weiße <i>Kukuruzmilch</i>	біле <i>молозиво кукурудзи</i>
ich machte sie süß	я їх наснажило цукром [...] [2, 5].

Читаючи вірш, стає помітно, що образ кукурудзяних полів надовго закарбувався у пам'яті поетеси, яка доживала свого віку далеко від Буковини.

Дуже рідко в поезіях Р. Ауслендер наявні також поетичні інтерференції з російської мови. У вірші «Місяць», бачимо, що авторка замінила німецьке слово «*Mond*» на «*Luna*». Цікаво, що цю поетичну інтерференцію знаходимо також у ліриці Альфреда Гонга. Проте на відміну А. Гонга, у якого слово *Luna* не несе жодного конотативного забарвлення, у поезії Р. Ауслендер *Luna* – це уособлення мертвої місячної богині, яка воскресає у тілах поетів.

У вірші «Східний мотив» («*Östlich*») знаходимо мовні інтерференції з російської, які вже перетворилися на інтернаціоналізми – самовар та водка:

Immer singt der *Samowar*
Kümmelbrotduft
Würzt das Zimmer

[...]
Im *Wodka*
funkelt das Messer [3, 130]

Невтомно співає *самовар*
Запах кминного хліба
повнить світлицю

[...]
У *горілиці*
Виблискує лезо [3, 131].

Безперечно, що окреслені тут паралелі не вичерпують усіх аспектів проблеми мовних інтерференцій у творчості Р. Ауслендер. Це лише перше наближення до вивчення цього явища у творах німецькомовних буковинських поетів, адже йдеться про чернівецький літературний феномен, аналогій якому майже немає і у разі глибшого вивчення цієї теми нам можуть відритися нові, абсолютно несподівані грані. У віршах буковинських авторів знаходимо відголоски інших мов, з яких формується багатоліка мозаїка поезій. Мовні інтерференції у їх творчості – ніби різнокольорові нитки, які з'єднують різні етапи життя та формують ідентичність авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Auслендер Р.* Час фенікса. Вірші та проза / Роза Ауслендер ; упор., передм. та пер. з нім. Петра Рихла. – Чернівці : Книги – XXI, 2011. – 352 с.
2. *Загублена арфа.* Антологія німецькомовної поезії Буковини ; упор., передм. та пер. з нім. Петра Рихла. – Чернівці : Золоті литаври, 2002. – 542 с.
3. *Дроздовський Г.* Тоді в Чернівцях і довкола. Спогади старого австрійця / Георг Дроздовський ; упор., передм. та пер. з нім. Петра Рихла. – Чернівці : Молодий буковинець, 2001. – 256 с.
4. *Ausländer R.* Hügel aus Äther unwiderrufflich. Gedichte und Prosa 1966–1975 / Rose Ausländer. – Frankfurt am Mein : S. Fischer Verl., 1985. – 359 S.
5. *Ausländer R.* Im Aschenregen die Spur deines Namens. Gedichte und Prosa 1976 / Rose Ausländer. – Frankfurt am Mein : S. Fischer Verl., 1984. – 243 S.
6. *Ausländer R.* Ich höre das Herz des Oleanders. Gedichte 1977–1979 / Rose Ausländer. – Frankfurt am Mein. : S. Fischer Verl., 1984. – 333 S.
7. *Hainz Martin A.* Entgöttertes Leid. Lyrik Rose Ausländers unter Berücksichtigung der Poetologie von Theodor W. Adorno, Peter Szondi und Jacques Derrida / A. Martin Heinz. – Niemeyer, Tübingen, 2008. – 468 S.
8. *Helfrich C.* Es ist ein Aschensommer in der Welt. Rose Ausländer. Biographie / Cilly Helfrich. – Quardriga, 1995. – 365 S.
9. *Sperber M.* Die Wasserträger Gottes / Manes Sperber. – Europa Verlag, Wien, 1974. – 260 S.

Стаття надійшла до друку 13.09.2012
Прийнята до друку 30.01.2013

**«FOUR LANGUAGES COHABIT, CARESS AIR»:
LANGUAGE INTERFERENCES IN THE LYRIC POETRY BY ROSE
AUSLÄNDER**

Olha KRAVCHUK

*Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Department of World Literature and Theory of Literature,
2, Kotsubinsky Str., Chernivtsi, 58012, Ukraine,
e-mail: kravchuk@gedankendach.org*

At the beginning of the XX century, in the interwar period, Chernivtsi was the centre of multilingual culture of Bukovyna. In the creative works by Bukovynian authors we often feel the influence of other languages and meet various language interferences. In our article we tried to analyze this phenomenon on the example of creative works by German-speaking Jewish writer Rose Ausländer. It should be noted that the poetess uses language interferences from Russian and Romanian languages generally in verses, where she describes the native land (Czernowitz, Pruth, Dorf in der Bukowina). We also meet Hebrew language interferences connected with Judaic religion in such poetry as for example in verses of Sabbath, Le Chaim, Chagallisch etc. Lyric poetry by Rose Ausländer is a good example of how the multilingual culture of Bukovyna affected the authors who were born and grew up here.

Key words: Rose Ausländer, German-speaking literature of Bukovyna, multilingual culture, language interferences.

**«ЧЕТЫРЕ ЯЗЫКА УЖИВАЮТСЯ ВМЕСТЕ, ГОЛУБЛЯТ ВОЗДУХ»:
ЯЗЫКОВЫЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В ЛИРИКЕ РОЗЫ АУСЛЕНДЕР**

Ольга КРАВЧУК

*Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
кафедра зарубежной литературы и теории литературы,
ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, 58012, Украина,
e-mail: kravchuk@gedankendach.org*

Мультикультурность Буковины оказала большое влияние на творчество буковинских авторов в межвоенный период. На произведениях, независимо от языка их написания, часто сказывается влияние других функционирующих здесь языков. Языковые интерференции проявляются, к примеру, на уровне лексических заимствований. Это можно проиллюстрировать и примерами поэтических текстов немецкоязычной еврейской поэтессы из Черновцов Розы Ауслендер. В ее лирических произведениях находим немало заимствований, чаще всего – из гебрейского. Примерами могут быть стихотворения «Шабат» («Sabbath»), «Йом Киппур» («Jom Kipur»), «Лехайм» («Le Chaim»). Также наблюдаем языковые интерференции с румынским и русским языками. Это в первую очередь стихи, посвященные описанию Буковины, родины поэтессы: «Буковина III» («Bukowina III»), «Село Воскресенье» («Das Dorf Sonntag»), «Якобени» («Jakobeni»), «Село на Буковине» («Dorf in der Bukowina»). Поэтическое наследие Розы Ауслендер – пример влияния различных национальных культур Буковины на писателей, которые начинали здесь свой жизненный и творческий путь.

Ключевые слова: Роза Ауслендер, немецкоязычная литература Буковины, мультикультурность, языковые интерференции.